

Lőrincz Norbert - Pattyán László - Sütő Csaba - Tóth József

AZ UTCAI SZOCIÁLIS MUNKA

Az utcai munka kialakulása Magyarországon

Utcai segítő munka gyakorlatilag már az 1600-as évektől kezdődően létezik. Itt jelent meg ugyanis a valós szegénygondozás, ami a mai napig rányomja bélyegét az utcai szociális munkára.

Magyarországon konkrétan utcai szociális munkáról az 1980-as évektől fogva beszélhetünk. Kezdetben csak magánszemélyek vagy egyházi intézmények végeztek ilyen tevékenységet, leginkább karitatív jelleggel. Emellett esetleg a GYIVI-kben és idősek otthonában folyt efféle segítő munka.

Az állam titkolta, hogy lett volna valamiféle szociális probléma, ezért szociálpolitikáról ebben az időben nem beszélhetünk. Ha valaki nem felelt meg az előírt normáknak, büntetőjogi eszközöket alkalmaztak vele szemben (ld. közveszélyes munkakerülők).

Az évtized vége felé a társadalom liberalizálódott. Az első segítők éppen azokkal a csoportokkal vették fel a kapcsolatot, akiket a törvény büntetett. Ezek a segítők többnyire laikusok voltak, és nem végeztek professzionális utcai munkát.

A rendszerváltás idején a munkásszállók bezártak, egyre több ember került az utcára. A közterületeken kezdtek megjelenni a hajléktalanok, és számuk a gyárak és egyéb munkahelyek privatizációját követően egyre nőtt. Az állam nem tudta a problémát hatékonyan kezelni. A hajléktalanok különféle demonstrációkat szerveztek, hogy felhívják az emberek figyelmét a problémára. Végül, legalábbis a felszínen, sikerült megoldást találni, miután a bezárt munkásszállókat hajléktalan-szállókká alakították, s ekként újra megnyitották.

A szociális szféra számára hamarosan világossá vált, hogy a felgyült problémák valós kezelése érdekében a segítőknak meg kell próbálni olyan szervezeteket kialakítani, amelyek hatékonyan tudnak működni.

Magyarországon 1989-ben indult meg a szociálismunkás-képzés. Az első utcaimunkás-képzést Dr. Gerevich József tartotta 1991-ben Budapesten, a Drogmegelőzési Központban, a Népjóléti Minisztérium támogatásával. Ezen a szociális szféra minden részéből képviseltették magukat a segítők. A képzés nem sok eredménnyel járt, mert a segítőket bedarálta az intézményes rendszer, mindamellett az igény felismerése nagy előrelépést jelentett.

Ennek a felismerésnek köszönhetően alakult meg az Utcai Szociális Segítők Egyesülete, az a civil szervezet, amely az utcai munkásokat képviselte.

Az utcai szociális munka elméleti megközelítése

Az utcai szociális munkának ma Magyarországon nincs leíró elmélete, és hiányzik a szakma által elfogadott fogalmi és tartalmi meghatározása. A munka gyakorlati megvalósítása sokszínű, aminek okai a klienscsoportok különbözőségében, az utcai szociális munka terepeiben, a munka elkezdésének indokaiban, a munkaterületen dolgozók összetételében keresendők.

Az utcai szociális munkát végző személy, amikor munkájának tapasztalatai alapján megfogalmazza azokat a szükségleteket, amelyek hiányzó szolgáltatásokhoz kapcsolhatók, és ezt közvetíti a hatalom felé, lépéseket tesz a kliens(csoport) érdekeinek érvényesítésére. Olyan kliensekről van szó, akik a természetes támogató rendszerre már nem számíthatnak, s akiknél az utcai élet továbbfolytatása idős koruk és/vagy egészségi állapotuk, devianciájuk miatt kockázatos.

Az utcai szociális munka feladata a döntéshozók folyamatos tájékoztatása a munka tapasztalatairól, a kliensek élethelyzetéről, problémáiról.

Az utcai szociális munka mint szakmai tevékenység

Az utcai szociális munka területén szükség van szakképzett szociális szakemberekre. Az utca terepén a külső támogatórendszerek hiányát megélt kliensen az képes segíteni, aki ismeri a szociális munka kapcsolatfelvételi és beavatkozási technikáit, módszertanát, jártas az egyéni esetkezelés, a csoportmunka, a közösségi munka, az interjúkészítés technikáiban, ismeri és érti a szociális ellátórendszer működését, jogszabályi vonatkozásait.

Az utcai szociális munka specialitása, hogy az első lépés gyakran az alapvető létszükségletek kielégítése. Az utcai terep kliensei létformájukból adódóan, jövedelem hiányában gyakran éhesek, fáznak, betegek. Gondoljunk bele: hogyan várhatunk el együttműködést attól a kienstől, akinek a fizikai szükségletkielégítés naponta visszatérő gondot jelent? Az utcai szociális munkát végzők egy részénél megfigyelhető, hogy csak az élelem, ruha adományozását vállalják fel. Ettől a kliens még az utcán marad, helyzete nem változik. Az intézményen kívüli terepmunka a tevékenység korlátait is megmutatja. Az intézményes ellátás keretei közé került kliens elkerülve az utcáról, a szociális munkás kompetenciájából is kikerül. Az élet- és

működőképesség helyreállítása az utcai szociális munka és a szakellátások közös feladata.

Összefoglalva: az utcai szociális munkát a szociális munka elméleti alapjainak, eszközrendszerének, módszereinek ismerete nélkül nem lehet professzionálisan végezni. Ameddig az utca terepén dolgozóknak nincsenek meg ezek az ismeretei és képességei, addig nem szakad el a karitatív jellegtől sem a munkát végző személy, sem a munka, amit végez.

Az utcai szociális munka a gyakorlatban

Napjainkban a gyakorlati munkáról alkotott képet alapvetően a következők befolyásolják:

- a munkát végző szolgálat milyen szervezeti, intézményi keret között jött létre,
- illetve tevékenykedik,
- milyen az adott társadalom „társadalompolitikai beállítottsága”,
- a szociális ellátások szabályozása hogyan határozza meg az utcai munka helyét az ellátás
- rendszerében,
- milyen általános és helyi problémákra reagálnak az utcai munka eszközeivel,
- milyen az utcai szociális munkát végzők szakmai összetétele, képzettsége.

A fenti gondolatsort követve az utcai munkát végzőket ma alapvetően két csoportra lehet osztani.

Az első csoportba azok a szervezetek, illetve személyek tartoznak, akik valamilyen intézményes ellátáshoz kapcsolódva, annak speciális részeként

tevékenykednek (hajléktalanszállók, a gyermekvédelem intézményrendszere mellett, drogambulanciák dolgozójaként stb.). Az ilyen rendszerekben dolgozó szakemberek számára az utcai szociális munkában meghatározó szerepet kaphat a felderítő munka és a kliensek közvetítése az általuk képviselt intézmények felé. Akarva-akaratlanul követniük kell az intézmény által képviselt elveket a kliensek gondozásakor, ami bizonyos esetekben sajátos feszültséget idéz elő a mindennapi munkában (pl. a hajléktalanszálló által kitiltott kliens gondozása a szálló utcai munkásakén).

A másik csoportba azok a civil szervezetek (egyesületek, alapítványok) tartoznak, amelyek az utcai szociális munka végzését feladatukként deklarálják. Ezek a szervezetek a helyi szükségletekhez alkalmazkodva jöttek létre, munkájuk irányát nagyban meghatározza, hogy dolgozóik milyen szakmai-ideológiai alapokkal rendelkeznek az utcai munkát illetően. A civil szervezetek függetlenségéből adódóan sokkal nyíltabban szállhatnak síkra az intézmények, ill. az ellátórendszer diszfunkcióival szemben, ami szélsőséges esetben az utcai szolgáltatások túlhangsúlyozásához is vezethet.

Szakmai szempontból az utcai szociális munkában a következők vesznek részt:

Szociális munkások: feladatuk törvényben (1/2000 (1.7) SZCSM rendelet 104.§) meghatározott, az utcai ellátással kapcsolatos. Tudásuk, készségeik és tapasztalatuk alapján jól tudják koordinálni a munkát. Végzettségük lehetőséget ad arra, hogy akár vezető pozíciót is betölthessenek egy-egy intézményben, szervezetnél.

Vannak olyan képzések, ahol az általános szociális munkán belül szakosodni lehet az utcai szociális munkára is: így a szakember kifejezetten ehhez a területhez szükséges készségek, gyakorlat és tudás birtokába juthat.

Szociális asszisztensek: középfokú végzettséggel rendelkező segítő szakemberek. Az utcai munka végzése során lehetőségük van önálló esetvitel és esetkezelés folytatására. Napi kapcsolatot tartanak fenn a kliensekkel, bonyolítják az ügyfélfogadást, rendszeres látogatásokat tesznek a klienseknél. Munkájukat a gondozási lapon vezetik, beszámolót készítenek tevékenységükről. Az ő feladataik koordinálását segítheti a felsőfokú végzettséggel rendelkező szociális szakember.

Családgondozók: elsősorban a családsegítő szolgálatok, a gyermekjóléti szolgálatok és hivatalok munkatársai. A családokkal végzett gondozó munka során kerülnek kapcsolatba az utcai munkával. Együttműködő kapcsolat esetén a családgondozók jelentik az egyén esetleges utcára kerülésének veszélyét, tényét az utcai segítő felé. Fontos szerepük lehet a megelőzésben.

Önkéntes segítőik: olyan személyek, akik szabadidejüket egy általuk szükségesnek, hasznosnak és fontosnak ítélt tevékenység végzésére áldozzák. Önkéntes segítő bárki lehet kortól, nemtől, foglalkozástól stb. függetlenül. Az önkéntes segítők önálló esetkezelést nem végezhetnek – a gyakorlat nem elegendő. A kliensekkel kapcsolatos segítő tevékenységeket a szociális munkás vagy asszisztens felügyeletével, vele együttműködve végezhetik.

Kortárs segítőik: alapvetően fiatal önkéntesek, akik arra vállalkoznak, hogy a kortársaikat érintő problémák megoldásában segítenek. Főként prevenciós tevékenységet (felvilágosító előadások, programok szervezése, szórólapok osztása, beszélgetések stb.) folytatnak. A kortárs segítők sem vihetnek önállóan esetet.

Egyéb segítő szakemberek: elsősorban orvosok, pszichológusok, pszichiáter-csoportok, védőnők és ápolónők. Ők azok a „segítők”, akik szintén gyakran kerülnek kapcsolatba az utcán élőkkel. A hajléktalanok körében gyakran előfordulnak különböző betegségek, egészségügyi problémák, amelyek szükségessé teszik az egészségügyi ellátás igénybevételét. Tatabányán például

külön hajléktalanorvos dolgozik, aki rendszeres, napi szintű rendelést biztosít az utcán élők részére.

Az utcai munka gyakorlati kérdéseinek részletesebb kifejtése előtt fontos megvizsgálni egy meghatározást, amely az Utcai Szociális Segítők Egyesülete (továbbiakban: USZSE) által megfogalmazott alapelvek között szerepel.

E szerint az utcai szociális munka az utcára kivitt önálló, szakmai szociális szolgáltatás a felderítetlen és ellátatlan egyének, csoportok részére.

Célcsoportja: a szociális ellátással és segítséssel foglalkozó intézmények, intézményrendszerek hatáskörén kívül maradtak, azokból kiesők (felderítetlenek), ellátatlan, a hatósági beavatkozással, ellátással szemben bizalmatlan rászorult egyének, csoportok.

Az USZSE meghatározásából egyértelműen kitűnik, hogy az utcai munka fő feladata az ellátásból kimaradók felkutatása, segítése. Felmerülhet azonban a kérdés, hogy csak az utcán végzett szociális tevékenységet lehet-e utcai szociális munkának nevezni. Mi tekinthető a szakmai munkavégzés szempontjából „utcának”? Hol van az utca és az intézmény határa?

Nem lehet használni az említett meghatározást pl. a drogfogyasztók felkutatására szervezett elérési programoknál (kortárs segítség, speciális kávéházak a drogosok részére).

Nincs egyértelmű álláspont a szakmában arról sem, hogy mi az utcai munka elsődleges feladata. A felderítő, illetve elérési munka és a kliensek közvetítése az intézményrendszer felé, vagy inkább problémakezelés, esetkezelés a rendelkezésre álló erőforrásokkal? Bizonyára egy kicsit ez is, az is. A kérdés létjogosultságához hozzájárul a tevékenység elnevezése is: utcai szociális munka vagy utcai gondozás. A szociális munka itt egy komplex tevékenységrendszert foglal magában. A gondozás sokkal szűkebb fogalom, a szükségletek kielégítését helyezi a munka középpontjába. Bármely szervezeti

keretek között dolgozik az utcai munkás, és bármelyik eszkörendszerrel használja, szembe kell néznie az utcai szociális munka helyzetével, dilemmáival.

Az utcai szociális munka legitimitása

Az utcai szociális munka dilemmáinak elemzése előtt fel kell tenni azt a kérdést, hogy szakmai tevékenységnek tekinthető-e az utcai munka mai gyakorlata. A kérdés aktualitását az adja, hogy a gyakorlati utcai munkát végzők jelentős része ma még nem rendelkezik szociális szakképzésben szerzett végzettséggel, és önkéntesként dolgozik, ami azt a látszatot kelti, hogy ez a munka nem professzionális (fizetett és megfizethető) szakmai tevékenység. Kritika éri az utcai szociális munkát a szociális ellátás oldaláról is, mivel a segítők az utcán olyan klienskörrel találkoznak, amely az ellátás túlterheltsége, az ellátó intézmények bürokráciája, esetleg az úgynevezett önhibás szemléletmód miatt marad ki az intézményes ellátásból. Az utcai munka ilyenformán bírálata a szociális ellátás intézményeinek, a helyi szociálpolitikának, de tágabb értelemben a kormányzati társadalompolitikának is.

A szakma fejlődése érdekében nagyon fontos az utcai munkát végzők eredményeinek, tapasztalatainak közzététele, kutatások végzése, hogy ezeken keresztül bizonyíthatóvá váljon az általuk végzett munka szükségessége, a szoros együttműködés az ellátás intézményeivel és a helyi szociálpolitika döntéshozóival. A munka ilyen módon elnyerheti a szakma elismerését, legitimációját. Az utcai munkásnak egyszerre kell ellátásközelinek és kliensközpontúnak lennie. Ha összes energiáját felemésztí az intézményekkel folytatott harc, akkor csak egy dolog marad ki a munkából: a kliens.

A következő néhány klienscsoport jellemzőin keresztül rávilágítunk arra, mi az oka annak, hogy az utcai munka eszközei váltak alkalmassá a problémák

kezelésére. Felsorolásunk nem lesz teljes körű, példáinkat a gyakorlati munka során szerzett tapasztalatainkból merítjük.

Hajléktalanok

Az utcai szociális munka területén dolgozók jelentős része foglalkozik hajléktalanokkal. Azt az elméletet követve, hogy az utcai munka célcsoportja az ellátásból kimaradók, fel kell tenni a kérdést: mitől speciális a hajléktalanok helyzete? Az okok között elsősorban makrostrukturális tényezők szerepelnek. A társadalmi és gazdasági átalakulást követően a kiépülő szociális ellátás nem volt felkészülve a hajléktalanság megjelenésére, az ellátórendszerből hiányoztak azok az alapvető garanciák, amik az állampolgárok lecsúszását megakadályozták volna. A szociális ellátás nélkülözte azokat a szakembereket, akik hatékonyan tudtak volna szakmai munkát végezni ezzel a sajátos problémákat hordozó klienscsoporttal. A szakellátó intézmények kiépítése lassú, az ellátás alulfinanszírozása következtében nehéz színvonalas szolgáltatást nyújtani az intézményekben.

A hajléktalanság kezelésének sajátossága az illetékesség hiánya. A szociális ellátás szabályozása kimondja ugyan az ellátási kötelezettséget, de ennek megvalósulása a gyakorlatban sok problémát vet fel. Az ellátórendszer túlterheltsége és a munka feltételei gyakran az úgynevezett önhibás szemléletmód elterjedéséhez vezetnek, háttérbe szorítva ezzel a kliensek szociális jogai érvényesítésének elvét.

Utcagyerekek-kallódó fiatalok

Az utcákon, tereken, parkokban csellengő fiatalok is könnyen válhatnak az utcai munkás klienseivé. Az ilyen fiatalok (gyakran gyerekek: nem ritka közöttük a 4-5 éves) az iskola után nem mennek haza, hanem társaikkal, barátaikkal találkozáva az utcán „lófrálnak”. Az egyedül csellengő fiataalt

általában könnyen befogadja egy-egy banda vagy csoport. Nem ritka, hogy az így kialakult csoportok destruktívak, szembehelyezkednek a társadalmi normákkal és értékekkel. Az ilyen csoportba kerülő fiatal különböző veszélyhelyek fenyegetik. Társai hatására előfordulhat iskolakerülés, kisebb-nagyobb lopások, kábítószerrel való kapcsolatba kerülés, stb. Az utcai munkás úgy tud kapcsolatot teremteni ezekkel a fiatalokkal, ha számukra valamilyen programot dolgoz ki, együttműködve a különböző intézmények (iskola, óvoda, családsegítő központ) munkatársaival. Erre jó példa a Tatabányán is működő utcagyerek-program, amely pontosan azzal a céllal jött létre, hogy délutánonként elfoglaltságot biztosítson az utcán kallódó „kulcsos” gyerekeknek.

Prostituáltak

Az utcai munka tapasztalatai alapján az utcai prostitúcióból élők hátrányos szociális helyzetben vannak. A szociális ellátást alulinformáltságuk, a tartós munkaviszony hiánya, valamint tevékenységük társadalmi és büntetőjogi megítélése miatt korlátozott mértékben veszik igénybe. A szociális segítségen túl az utcai munkás fő feladata a kiemelten veszélyeztetett csoport információval való ellátása, illetve egészségügyi kontrollhoz juttatásának segítése. Ezzel az ártalomcsökkentő tevékenységgel nemcsak a célcsoport egészségi állapotát lehet megőrizni, hanem tágabb értelemben az a társadalom érdekét is szolgálja. Az utcai szociális munka révén össze lehet kapcsolni a szociális és egészségügyi ellátórendszerrel a problémákkal küzdő klienseket. A szociális munkásnak a társadalom és kliense érdekének figyelembevételével kell végeznie tevékenységét, nem feledkezve meg a sajátos kompetenciahatárokról (pl. jogszabályok ismerete, adatszolgáltatási kötelezettség esetei).

Szenvedélybetegek

A szenvedélybetegségben szenvedők a betegségek hatékony társadalmi kezelése és az intézményes ellátás utáni rehabilitáció hiánya miatt kerülhetnek az utcai szociális munkás látókörébe. A drogfogyasztás büntetőjogi megítélése, a szakellátórendszer hiányosságai és a probléma egészségügyi orientációjú kezelése szintén szükségessé teszi, hogy a drogproblémákkal küzdő kliensekkel speciális elérési technikák alkalmazásával kerüljön kapcsolatba az utcai szociális munkás. A munka általános céljain túl az ártalomcsökkentés, a felvilágosítás, a veszélyeztetett csoportok prevenciós szándékú korai elérése és informálása a cél (pl. tűcsere-programok, kortárssegítő mozgalmak szervezése).

Homoszexuálisok

A társadalom által táplált előítéletek teszik szükségessé a csoport speciális megközelítését, a problémák kezelését és az élethelyzetből adódó veszélyeztetettség csökkentését (AIDS-prevenció).

A fentiek alapján összefoglaljuk azokat a tényezőket, amelyek az utcai munka létjogosultságát indikálják:

- a szolgáltatások specializálódása következtében bizonyos csoportok kimaradnak az intézményes ellátásból;
- az intézményrendszer túlterhelt, fejlesztése gazdasági, ideológiai problémákat vet fel (pl. hajléktalanellátás);
- egyes klienscsoportok problémái társadalmi tabunak számítanak, vagy a társadalom szankcionálja azokat (pl. prostitúció, drogfogyasztás, homoszexualitás);
- az ellátás szabályozásának problémái és az illetékesség okozta problémák (pl. hajléktalanság, pszichiátriai betegek);

- egyes csoportok sajátos kulturális jellemzőik, ill. értékrendjük miatt nem veszik igénybe az intézmények által nyújtott lehetőségeket, noha azok adottak lennének (pl. hajléktalanok, prostituáltak, drogfogyasztók);
- bizonyos makrotársadalmi jelenségekre az ellátás nem tud kellő gyorsasággal reagálni (pl. menekültek).

Az utcai szociális munkásnak tehát figyelemmel kell kísérnie a társadalom, a szociális ellátórendszer és a politikai ideológiák változásait, elemezve azok következményeit, hatásait bizonyos csoportokra. Fontos figyelni a hatalom utcai munkával kapcsolatos döntéseit is, hiszen az utcai szolgálatok alkalmi támogatásával a döntéshozók nemcsak elfogadják az ellátás egy másik formáját (magát az utcai munkát), de jelképesen le is mondhatnak a fenti problémák intézményes orvoslásának magukra vállalt kötelezettségéről.

Az utcai szociális munkás feladatai

Az utcai szociális munkás klienseinek professzionális segítségnyújtást, támogatást ad ahhoz, hogy életüket emberi módon élhessék.

Tevékenységeinek célja, hogy a hozzá fordulóval (kliensével) közös segítő munka során a kliens eljusson valamilyen megoldáshoz a problémájában. Segíti a klienst állapota jobbá tételében, felkészíti az intézményi elvárásokra és szabályokra. A munka során segítő támogatással áll a kliens mellett. A probléma jellegétől függően önállóan vagy a segítő szervezetek többi tagjával együttműködve végzi munkáját, a szakmai standardok által tartalmazott munkamódszerek szerint:

- Munkája során elfogadja, és magára nézve kötelezőnek ismeri el a Szociális Munkások Etikai Kódexében foglaltakat;
- fogadja és meghallgatja a hozzá fordulókat – információkat ad;

- tevékenysége során felkutatja az adott város területén és vonzáskörzetében élő, ellátásban nem részesülő, de rászoruló klienseket. Számukra szociális és mentális segítséget nyújt;
- eljár a kliensek érdekében, támogatja őket jogaik érvényesítésében;
- szervezi, működteti, munkájával segíti a helyi utcai szociális munkás szervezetet;
- prevenciós tevékenységet végez;
- kapcsolatot tart, együttműködik a városi hatósági, szociális intézményekkel, civil- és karitatív szervezetekkel;
- anyagi és természetbeni erőforrásokat próbál felkutatni, azokat a kliensek érdekében hasznosítja;
- tevékenységéről, a kliensekkel kapcsolatos munkájáról írásos beszámolót készít, esetenaplót vezet;
- folyamatos adminisztrációt végez a törvényben előírtaknak megfelelően;
- köteles részt venni a szervezet által alakított teameken, esetmegbeszélő csoportokon, szupervízión;
- köteles ellátni mindazon feladatokat, amelyekkel a szervezet, intézmény vezetője a szervezet érdekében megbízza.

Mindezek mellett felelősséggel tartozik:

- az egyéni és szervezeti feladatok elvégzésének szakmai színvonaláért saját hatáskörében tett intézkedéseiért;
- a szakmai és szervezeti titoktartásért;
- a nyilvántartások naprakész vezetéséért.

Feladatok az utcán

Az utcai munkás egyik fontos feladata a rendszeres terepfelmérés. Ezen munka során feltérképezi azokat a területeket, ahol a kliensek tartózkodhatnak. Ezt egy-egy klienscsoport sajátossága, életmódja valamelyest előre vetíti. Így némiképp „természetes”, hogy a hajléktalanok leggyakoribb tartózkodási helyei a pincék, parkok, közterületek, vasútállomások stb., míg a prostituáltak az autópályák mentén és benzinkutak közelében találhatók meg. A rendszeres terepfelmérés során a szociális munkás elkészíti az adott település ún. utcai szociális térképét, amely aztán nagyban segíti munkáját. Ezen térkép ugyanis a település kicsinyített mása, amin meghatározott jelzések tüntetik fel a különböző klienscsoportokat: hajléktalanok, kallódó fiatalok, prostituáltak, drogosok, szegények stb. Ennek segítségével könnyebben tud tájékozódni az adott terület szociális helyzetéről, jobban átlátja, hol milyen ellátásra, programra, támogatásra van szükség.

A terepfelmérést követi a kapcsolatfelvétel a kliensekkel. Ezt a rendszeres, terepen tett látogatások megkönnyíthetik a szociális munkás számára, mert a folyamatos jelenléttel elfogadottá, megszokottá válik a kliensek számára. A kapcsolatfelvétel alkalmával fontos a szerepek tisztázása, jó, ha előre meghatározzuk a feladat- és hatáskört.

Ilyenkor készülhet el az első életút-interjú. Ez azért hasznos, mert a hosszú távú esetkezelést segíti. A kliens élettörténetének ismerete közelebb vihet ahhoz, hogy problémáit átfogóbban lássuk: információkat szerezhetünk saját maga és környezete erőforrásairól, amelyeket a problémakezelés fázisában jól hasznosíthatunk. Emellett az interjú során gyakran kiderül, mi az a legfőbb probléma, amelyben a kliens támogatásra szorul.

Az utcán zajlanak a különböző szervezett osztások és prevenciós programok is. Ezek szervezése és kivitelezése szintén az utcai munkás feladata lehet. Leginkább ünnepek alkalmával kerül sor hideg élelem, valamint meleg ruha, takaró osztására az utcán tartózkodó hajléktalan és szegény embereknek.

A prevenciós programok egyre inkább elterjednek, és igen széles kínálatot nyújtanak. Ilyen preventív jellegű programokkal például jól megfoghatók a fiatalok, valamint a már említett utcán kallódó-csellengő gyerekek.

Az utcai szociális munkás feladatai nagy részét az utcán végzi. Mégis jó, ha van mögötte egy bázis-intézmény, amely segíti munkáját. Akadnak olyan feladatok is, amelyek „zárt teret” igényelnek, ilyen az ügyfélfogadás vagy az adminisztráció.

A szociális munka dilemmái az utcai szociális munka tükrében

Minden egyes dilemma, ami felmerülhet a szociális munkában általában, megjelenik az utcai munkában is—igaz, itt egy kicsivel élesebben, sarkítottabban.

Az autonómia dilemmája: A klienst a segítőnek önálló egészként kell kezelnie. Ez a dilemma különösen jól megfigyelhető az utcai szociális munkában, mivel a munka során a kliensek bizonyos függőségi helyzetbe kerülnek a segítőtől. A függőségi helyzetet meg kell szüntetni, és nem szabad a kliens autonómiáját megsérteni.

Az elkötelezettség dilemmája: Mikor, hogyan és mennyire képes képviselni a segítő a kliens érdekeit? Ha konfliktus támad a kliens érdekei és a segítő által képviselt intézmény között, hogyan tud működni a szociális munkás?

Az érdemesség és érdemtelenség dilemmája: Ez igen fontos kérdés mindkét oldalról nézve. Megítélésünk szerint ennek a dilemmának nem szabad megjelennie ezen a munkaterületen, mivel az utcai munka éppen azért alakult, hogy a társadalmi normák szempontjából "nem megfelelően működő" egyénekkal foglalkozzon.

A társadalomba való visszailleszkedéssel kapcsolatos dilemma: Az utcai munkás olyan kliensekkel dolgozik együtt, akiket a társadalom perifériára szorított, ebben a helyzetben tehát komoly problémát jelent a társadalomba való visszaintegrálás, önállóságra szoktatás. Az utcai munkás hiába próbálja kliensét önállóságra biztatni, ha az intézményes rendszer ebben megakadályozza.

Az utcai szociális munka jelene

Az utcai szociális munka meghatározása magában hordozza a független szervezetek által végzett utcai munka dilemmáit. A munkát önálló szolgáltatásként, önálló segítő munkaként fogja fel, háttérbe szorítva az intézményes ellátás felé való közvetítés elsődlegességét, illetve jelentőségét.

Tovább nehezíti a helyzetet, hogy az utcai munkával foglalkozó szervezetek pályázatokon kívül gyakran a helyi lakosság adományaiból végzik tevékenységüket, igen magas az önkéntesek száma, melynek eredményeképpen a professzionális segítő tevékenység helyett a karitatív szemlélet dominál.

Az utcai munkát végző szervezetek tevékenységi filozófiáját a fentiekén kívül nagyban meghatározták a szakma utcai munkáról alkotott elképzelései is: példaként az úgynevezett „utcás járatok” téli finanszírozását említhetjük, melynek pályázatban való megjelenése miatt sok szervezet vállalta az „utcai betanított munkát”. Tisztázásra szorul tehát, milyen elvek, prioritások mentén végezheti a tevékenységét az utcai szociális munkás. Mit vár a szociálpolitika és a hatalom az utcai munkától, és mit nyújt a tevékenység végzéséhez?

A kérdés megválaszolása helyett néhány igen fontos dilemmát vetünk fel.

Utcai szociális munka, vagy utcai gondozás?

Mi a cél: a kliensek elérése, szükségleteik felmérése, megismerése, összekötésük a szociális ellátás intézményeivel, illetve professzionális

segítésük; és/vagy a szociális ellátórendszer fejlesztése, szolgáltatásuk bővítésének szorgalmazása, problématérképek készítése, a szolgáltatók felelősségének fokozása?

Utcai szociális munka és finanszírozás

Az utcai szociális munkát a szociális törvény a családsegítés mellett tárgyalta az 1/2000-es rendeletig, létrehozására szükség esetén kerülhetett sor, így azután kevés önkormányzat finanszírozza az utcai szolgálatokat önállóan, támogatása ebből a csatornából nem megoldott. Az utcai szolgálatok létrehozására és működésére 1996 óta az akkori Népjóléti Minisztérium, majd utódai céltámogatásban nyújtanak lehetőséget. Az évről-évre élés nem teszi lehetővé, hogy a szervezetek szilárd alapokon szerveződjenek, így alapfeladatként előtérbe kerül az utcai szociális munka garanciális kidolgozása.

A sokféle elmélet közül csak néhány variációt emelnénk ki. Az Utcai Szociális Segítők Egyesülete 1997-ben részletesen kidolgozta az utcai szociális munka alapelveit, melyben a tevékenység finanszírozását szakellátás területén belül képzelte el. A tervezet szerint az utcai szolgálatokat, mint szakellátási formát, az ötvenezer fő feletti településen kellene létrehozni. Más elméletek szerint az utcai munkát normatív finanszírozással valamely alapellátó intézménybe kellene integrálni. Az intézményekhez való csatolás igazi veszélyét a hajléktalan-ellátás példája kitűnően szemlélteti. A normatív finanszírozás új forráslehetőséget és új státuszokat eredményezhet, de jelenleg nincsen rá garancia, hogy nem az adott intézmény költségvetési vagy szakemberhiányát elégíti ki a „házon belüli” vagy „részállású” utcai szociális munkás. A finanszírozás megtervezésekor figyelembe kell venni azt is, hogy az utcai munka nem a hajléktalan-ellátás egyik formája, bár kétségtelen, hogy az utcai munkával foglalkozó szolgálatok jelentős része túlnyomóan hajléktalanokkal foglalkozik. Olyan finanszírozás lenne tehát ideális, amely

lehetőséget nyújtana a drogfogyasztók segítésére éppúgy, mint a prostituáltak vagy a hajléktalanok segítésére.

Fentieket figyelembe véve a következő megállapításokat tehetjük:

Jelenleg az utcai szociális munka nem kellő módon finanszírozott, a szakmai színvonal nem megfelelő és nem ellenőrzött. További probléma, hogy a hajléktalanok ellátásán kívül az egyéb klienscsoportokkal végzett munka egyáltalán nincs finanszírozva. A legnagyobb gondot talán az jelenti, hogy amennyiben az utcai szociális munka helyét nem találják meg a szociális ellátórendszerben, úgy az egyébként igen szükséges tevékenység el fog halni, vagy beolvad egy- egy ellátási formába, s így tömegével maradnak ellátatlan emberek az utcán. Véleményünk szerint az utcai munkát önálló normatív finanszírozásban kellene részesíteni, s ezen alapfinanszírozáson felül lehetne a speciális ellátásokra, ill. klienscsoportokkal való munkára újabb forrásokat keresni-találni.